

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

П. К. БЕЧКО, кандидат економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

І. О. МІГУР, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

В. В. ЛИМАНЮК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

В. М. ДЕМЧУК, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

У статті розглядаються основні джерела фінансування аграрної сфери, зокрема державні та недержавні механізми, що забезпечують сталий розвиток цієї важливої галузі економіки. Автори акцентують увагу на важливості оптимального поєднання бюджетних програм, грантів, кредитування та інвестицій для стимулювання виробничих потужностей і підвищення ефективності агробізнесу. Окремо розглядаються проблеми, з якими стикається аграрний сектор в умовах воєнного часу, такі як зниження доступності фінансування, високі відсоткові ставки, ризики, пов'язані з природними факторами, та необхідність удосконалення державних програм підтримки. Важливу роль у подоланні цих проблем відіграють інноваційні фінансові інструменти, такі як лізинг та аграрні розписки. Окрім того, підкреслено необхідність розвитку страхових механізмів та покращення фінансової грамотності аграріїв для полегшення доступу до фінансових ресурсів.

Ключові слова: аграрний сектор, джерела фінансування, державна підтримка, кредитування, інвестиції, лізинг, аграрні розписки, фінансові механізми.

Постановка проблеми. Дослідження джерел фінансування аграрної сфери в умовах воєнного конфлікту полягає в аналізі змін, які відбулися в системі фінансування аграрних підприємств під впливом військових дій та економічної нестабільності. Воєнний конфлікт значно ускладнив доступ аграріїв до традиційних фінансових ресурсів, таких як банківські кредити, лізинг та інвестиції, через зростання ризиків, інфляцію, руйнування інфраструктури та непередбачуваність економічної ситуації. Це призводить до зменшення обсягів виробництва, погіршення платоспроможності аграрних підприємств та необхідності адаптації фінансових інструментів до нових умов. У таких умовах виникає потреба у розробці ефективних механізмів фінансування, включаючи

державну підтримку, інноваційні фінансові інструменти та альтернативні джерела фінансування, що сприятимуть відновленню та сталому розвитку аграрної сфери в період війни. Тому важливо дослідити ефективність поточних джерел фінансування аграрної галузі, а також запропонувати шляхи їх удосконалення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на зростаючу важливість теми в умовах економічної нестабільності та загрози для національної безпеки. Наукові праці вітчизняних вчених, таких як вчених Саблук П. Т., Мироненко В. П., Андрос С. В., Беліков О., Лупенко Ю. О., Чигрин О., Івахненко О., присвячені аналізу фінансових проблем аграрної сфери, визначають ключові чинники, що впливають на доступ аграріїв до фінансових ресурсів. Зокрема, дослідження цих авторів зосереджені на вивченні зниження доступності кредитів, зростанні ризиків, дефіциті державної підтримки та необхідності адаптації фінансових інструментів для відновлення аграрної економіки.

Автори пропонують нові підходи до оптимізації фінансування аграрної сфери, зокрема через залучення альтернативних джерел фінансування, таких як аграрні розписки, лізинг, гранти та інші інноваційні інструменти. Вони наголошують на необхідності зміцнення державної підтримки, зокрема через удосконалення механізмів кредитування та збільшення обсягів фінансування через бюджетні програми. Проблеми, пов'язані з відсутністю ліквідних забезпечень, високими процентними ставками та дефіцитом інвестицій, залишаються невирішеними та потребують уваги в подальших дослідженнях.

Таким чином, незважаючи на значні наукові досягнення в аграрному фінансуванні, відзначено необхідність подальших досліджень, які повинні враховувати сучасні реалії війни та вплив на фінансову стабільність аграрного сектору. Це ставить завдання перед науковцями розробляти нові підходи та стратегії для підтримки розвитку аграрної економіки в умовах воєнного конфлікту.

Метою статті є аналіз джерел фінансування аграрної сфери, оцінка їх впливу на розвиток аграрного сектору та розробка рекомендацій щодо удосконалення механізмів фінансування в умовах економічної нестабільності. Стаття спрямована на дослідження як державних, так і недержавних джерел фінансування, таких як бюджетні програми, кредити, лізинг, гранти, зокрема в контексті їх ефективності та доступності для агровиробників у період кризи. Також виявлення проблем та викликів, з якими стикається аграрний сектор у воєнний період, а також визначення шляхів для поліпшення фінансової підтримки галузі для забезпечення її сталого розвитку.

Методика досліджень. Методика дослідження джерел фінансування аграрної сфери в умовах воєнного конфлікту включає огляд літературних джерел та аналіз попередніх досліджень для формування теоретичної основи. Далі проводився збір та аналіз статистичних даних щодо фінансування аграрного сектору, зокрема обсягів державних програм, кредитування та інвестицій. Для виявлення тенденцій застосовуються методи кількісного аналізу, такі як

порівняльний та класифікаційний аналіз для оцінки ефективності різних джерел фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор є одним із ключових і пріоритетних напрямів розвитку національної економіки. Як зазначає Саблук П. Т., цей сектор вимагає особливої уваги, оскільки, будучи економічною основою для розвитку сільських територій, де проживає третина населення країни, він забезпечує значний внесок у формування ВВП. Крім того, аграрний сектор має високий потенціал як один із найбільш перспективних експортоорієнтованих сегментів економіки України [1]. Однак у сучасних умовах його розвиток залишається недостатньо задовільним, що обумовлено сукупністю різноманітних факторів, які негативно впливають на функціонування і зростання підприємств цього сектора.

У фінансуванні аграрного сектору України використовуються два основних джерела: державні та недержавні ресурси. Їх поєднання є важливим для забезпечення сталого розвитку галузі, враховуючи потреби у фінансуванні як поточних, так і інвестиційних процесів. У таблиці нижче наведено характеристику кожного типу джерел, їх основні інструменти та вплив на аграрний сектор (табл. 1).

Табл. 1. Характеристика державних та недержавних джерел фінансування аграрної галузі України

Джерело фінансування	Основні інструменти	Особливості впливу на аграрну галузь
Державні	Бюджетні програми підтримки аграріїв (субсидії, дотації)	Забезпечують стабільність та підтримку малих і середніх виробників; сприяють компенсації ризиків, пов'язаних із сезонністю
	Часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами	Підвищує доступність фінансування для аграріїв, стимулюючи розвиток галузі
	Державні гранти на розвиток інфраструктури та модернізацію	Сприяють довгостроковому розвитку та впровадженню інновацій
Недержавні	Банківські кредити	Забезпечують додаткові фінансові ресурси, проте обмежені через високі відсоткові ставки та низьку рентабельність аграрного бізнесу
	Лізинг	Дозволяє отримати сучасну техніку без значних початкових інвестицій, сприяючи підвищенню продуктивності
	Інвестиції від приватних осіб, компаній або іноземних партнерів	Створюють можливості для модернізації та розширення виробництва
	Гранти від міжнародних організацій	Дозволяють залучати кошти без створення боргових зобов'язань; стимулюють інноваційні проекти

Таким чином, ефективне поєднання державних і недержавних джерел фінансування дозволяє забезпечити комплексний розвиток аграрного сектору України, адаптуючи його до сучасних економічних викликів.

У умовах повномасштабної війни ризики для аграрного сектору значно зростають. Серед основних викликів слід виділити обстріли та бомбардування, знищення врожаю, посівів, техніки й інфраструктури, проблеми з логістикою, дефіцит палива, добрив і кваліфікованих кадрів, а також заміновані поля та складнощі з реалізацією й експортом продукції. Державна підтримка аграрного сектору здійснюється через кілька ключових інструментів, серед яких: пряма бюджетна допомога у формі субсидій і дотацій, податкові пільги та державне регулювання ціноутворення, зокрема шляхом обмеження експорту або імпорту.

Серед доступних механізмів найбільш привабливим для аграріїв є пряма бюджетна підтримка. Вона передбачає фінансування, закладене у Державному бюджеті в рамках відповідних програм підтримки сільгоспвиробників. Однак, протягом останніх двох років ситуація з програмами прямої державної допомоги є складною, що зумовлено обмеженістю бюджетних ресурсів у воєнний час. У 2023 році державна підтримка аграрного сектору була розподілена між трьома відомствами: Міністерством аграрної політики та продовольства, Міністерством економіки та Міністерством фінансів. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік», на фінансування Мінагрополітики було передбачено 7,6 млрд гривень [2].

З виділених коштів фінансова підтримка агропромислового комплексу склала 927 млн грн, зокрема: 725,6 млн грн було спрямовано за програмою формування статутного капіталу Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві. У рамках бюджетних програм, які реалізує Мінекономіки, на надання грантів для створення та розвитку бізнесу було виділено 1,4 млрд грн. З цієї суми 997 млн грн спрямовано на підтримку грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (757,7 млн грн), а також тепличного господарства (239,3 млн грн). За бюджетними програмами, реалізованими Мінфіном, на забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва було передбачено 16 млрд грн, з яких до 10 млрд грн спрямовано агропідприємствам через державну програму «Доступні кредити 5-7-9 %» [2].

Основні джерела фінансування аграрної галузі, підкреслюють важливість державної підтримки у забезпеченні процесів розширеного відтворення. Значна частина витрат на розвиток сільського господарства покривається безпосередньо чи опосередковано за рахунок бюджетних коштів. Водночас недержавні джерела фінансування мають суттєве значення, оскільки вони сприяють зменшенню навантаження на державний бюджет, покращенню структури фінансових ресурсів і збільшенню загального обсягу інвестицій у галузь.

Недержавні джерела фінансування виконують також інформаційну функцію, оскільки їх структура використання дозволяє визначити найбільш перспективні програми, що враховується при формуванні державної аграрної

політики. Таким чином, державні та приватні фінансові ресурси повинні взаємодоповнювати один одного, сприяючи підвищенню ефективності фінансово-економічного механізму розширеного відтворення в аграрному секторі. Це підкреслює актуальність досліджень, які стосуються специфічних аспектів формування недержавних джерел фінансування, а також їхнього впливу на фінансово-економічний механізм аграрної галузі в регіональному контексті.

Недержавні джерела фінансування відіграють важливу роль у розвитку аграрної галузі, оскільки вони дозволяють залучати додаткові фінансові ресурси, розподіляти ризики та сприяти стійкому економічному розвитку. Основні джерела включають кредити, інвестиції, кошти від аграрних об'єднань, гранти, лізинг, а також залучення коштів через аграрні розписки [3, 4]. В умовах війни кредитні відносини зазнають суттєвих змін, зокрема спостерігається зменшення обсягів кредитування економіки, спрямування позичкового капіталу переважно у сферу обігу та скорочення частки довгострокових кредитів для аграрного сектору. У результаті кредитування не виконує в повній мірі своїх функцій як ключового інструменту для забезпечення повоєнного відновлення країни.

У цьому контексті потребує вдосконалення як державне, так і недержавне фінансування, особливо у частині кредитування сільськогосподарських виробників за участю банків. Важливим завданням є розробка комплексу методичних і практичних заходів, спрямованих на підвищення рівня забезпечення аграрного сектору фінансовими ресурсами, визначення шляхів ефективного використання наявних коштів та мобілізація додаткових фінансових резервів [5]. Слід підкреслити, що багато дослідників зосереджують основну увагу на кредитах комерційних банків як головному недержавному джерелі фінансування відтворювальних процесів в аграрному секторі. Однак такі кредити мають низку суттєвих обмежень. У зв'язку з цим важливою складовою фінансово-економічного механізму розширеного відтворення в сільському господарстві є лізинг.

Кредит є одним із основних інструментів фінансування процесу розширеного відтворення. Однак аграрний сектор не є особливо привабливим для комерційного кредитування через низьку рентабельність. Тому аграрії здебільшого використовують короткострокові кредити для поповнення оборотних коштів, термін яких відповідає технологічному циклу і не перевищує одного року. Очевидно, що такі кредити не можуть бути спрямовані на інвестиційні цілі. Подолати цю проблему можливо за участю держави. Так, у рамках Державної програми розвитку сільського господарства та регулювання ринків сільськогосподарської продукції передбачено часткову компенсацію відсоткової ставки за кредитами. Динаміка кредитування аграрної галузі відображена в даних (табл. 2).

Дані відображають динаміку кредитування аграрного бізнесу банками України протягом 2017–2023 років. Загальний обсяг виданих кредитів суб'єктам аграрного бізнесу протягом аналізованого періоду має тенденцію до зростання, зокрема в 2021 та 2022 роках, коли було зафіксовано найвищі показники – 826,0 млрд грн та 954,7 млрд грн відповідно.

Табл. 2. Кредитування банками України суб'єктів аграрного бізнесу [17, 18]

Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Видано кредитів суб'єктам аграрного бізнесу, всього, млрд. грн.	597,1	676,8	616,0	614,9	826,0	954,7	709,4
У % до попереднього періоду	96,00	113,35	91,02	99,82	134,33	115,58	74,31
Частка аграрного сектору в загальній сумі кредитування національної економіки, %	7,19	7,87	8,27	8,49	10,98	11,03	7,82
Відсоткова ставка за укладеними кредитами лініями, %	16,3	17,7	16,4	10,7	10,0	9,7	10,3

Проте в 2023 році цей обсяг знизився до 709,4 млрд грн, що складає лише 74,31 % від рівня попереднього року. Частка аграрного сектору в загальному обсязі кредитування національної економіки також зростала, досягнувши 11,03 % у 2022 році, але в 2023 році знизилася до 7,82 %, що свідчить про деяке скорочення фінансування аграрної галузі в загальному контексті економіки країни. Що стосується відсоткових ставок за укладеними кредитними лініями, то протягом досліджуваного періоду вони коливалися. Найвища ставка була зафіксована в 2018 році – 17,7 %, а найнижча – в 2020 році, коли вона становила 10,7 %. У 2023 році ставка знову зросла до 10,3 %, що є певним індикатором змін у фінансовій ситуації в країні. Таким чином, таблиця демонструє як тенденції зростання, так і зниження основних показників кредитування аграрного сектору в Україні, що зумовлено як внутрішніми економічними факторами, так і змінами в державній політиці кредитування.

Проблеми з кредитуванням відчувають як самі представники аграрного бізнесу, так і комерційні банки, для яких позики в агросекторі є досить ризикованим напрямом діяльності. За даними НБУ, рівень простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків щороку зростає, що підтверджує їхні побоювання щодо співпраці з аграрними підприємствами. Часті випадки, коли суб'єкти агробізнесу не можуть виконати свої кредитні зобов'язання в обумовлені строки, підсилюють ці ризики.

Головною причиною збільшення простроченої заборгованості є падіння купівельної спроможності як населення, так і юридичних осіб, що мають розраховуватися з аграрними підприємствами за виконані роботи чи надані послуги. Через відсутність реалізації готової продукції компанії, які отримували кредити на її виготовлення, не можуть повернути кошти банкам.

Війна також суттєво вплинула на сферу кредитування. Зростання кількості неповернень за кредитами та посилений попит на фінансову підтримку

аграрного сектору змусили банки переглянути умови надання позик. Зокрема, було підвищено кредитні ставки, розширено перелік необхідних документів, а окремі банки почали працювати виключно з перевіреними клієнтами. У результаті темпи кредитування агробізнесу знизилися.

Рис. 1. Частка проблемних кредитів у сільськогосподарському секторі в загальному кредитному портфелі банків станом на 1 березня 2023 року [15]

Додатково варто зазначити, що потенційні позичальники почали ретельніше оцінювати власні можливості для погашення кредитів. Однак здатність банків надавати позики також зменшилася: наявні ресурси подорожчали, довгострокові залучення вичерпано, а нові джерела фінансування поки не з'явилися. Це призвело до скорочення обсягів виданих кредитів і зростання відсоткових ставок.

В умовах, що склалися, забезпечити фінансову підтримку малого аграрного бізнесу виключно через банківські кредити неможливо. Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати механізми державної підтримки, зокрема надання гарантій і порук, які б компенсували недостатнє забезпечення при кредитуванні.

До недержавних джерел фінансування, спрямованих на забезпечення процесів розширеного відтворення в аграрній сфері, належить лізинг. Держава також відіграє важливу роль у цьому сегменті, зокрема через діяльність державної компанії ТОВ «Укрлізинг». Державна участь є необхідною, оскільки сільськогосподарська техніка є вузькоспеціалізованим і малоліквідним активом, який не користується значним попитом на вторинному ринку.

Через війну комерційний лізинг сільськогосподарської техніки стикається з низкою труднощів. Зокрема, конкуренція з гравцями, що отримують державну підтримку, створює бар'єри для незалежних лізингових компаній. Водночас

комерційний лізинг без державної підтримки залишається доступним, особливо для фінансування автотранспорту та інших універсальних активів.

Лізинг має певні переваги порівняно з класичним банківським кредитом: гнучкі умови погашення основного боргу та лізингових платежів; можливість податкової оптимізації. Однак його недоліком є вища вартість фінансування, яка, як правило, перевищує витрати за банківськими кредитами в середньому на 5 % [6]. Розвиток лізингових відносин в Україні є надзвичайно актуальним, що зумовлено недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення підприємств, особливо в аграрному секторі. Водночас використання лізингу як форми залучення додаткових фінансових ресурсів аграрними підприємствами має обмежений характер і поки що не здійснює значного впливу на підвищення рівня їх технічного оснащення. Основними причинами такої ситуації є: недосконалість законодавства у сфері лізингу; монопольне становище окремих лізингодавців на ринку лізингових послуг; слабкий фінансово-економічний стан багатьох аграрних підприємств.

Крім того, розвиток фінансового лізингу в Україні ускладнюється нестабільною економічною та політичною ситуацією. Більшість лізингодавців є іноземними інвесторами, яких нестабільність економіки й політики стримує від активного інвестування в підприємства агропромислового комплексу [7].

Джерела та напрями довгострокових інвестицій суб'єктів господарювання аграрної галузі Черкаської області 2016–2023 рр. наведені у (табл. 3).

Табл. 3. Структура джерела інвестицій в аграрну галузь Черкаської області, %

Показник	Роки						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Власні кошти	29,5	22,5	30,4	43,6	37,8	40,0	40,3
У тому числі:							
прибуток	21,1	15,7	14,6	16,7	21,3	18,4	14,8
амортизація	–	–	10,6	16,2	11,1	15,1	11,3
Залучені кошти	70,5	77,5	69,6	56,4	62,2	60,0	59,7
У тому числі:							
кредити банків	28,7	27,2	20,0	16,1	10,0	20,3	21,3
бюджет	30,8	33,0	26,8	20,4	14,6	17,0	14,7

Фінансово-кредитні установи виконують дві важливі функції у фінансуванні аграрного сектору. З одного боку, вони діють як посередники у розподілі та розміщенні бюджетних коштів, спрямованих на підтримку сільськогосподарських виробників. Зокрема, комерційні банки отримують субсидії для компенсації відсоткових ставок за кредитами, а лізингові компанії – бюджетні кошти для надання пільгових умов фінансування аграрного сектору. У цьому процесі регіональні органи влади активно співпрацюють із цими фінансовими установами.

З іншого боку, фінансово-кредитні інститути здійснюють власну інвестиційну діяльність в аграрній сфері з метою отримання прибутку. Хоча така діяльність регулюється загальними ринковими принципами, вона повинна враховувати специфіку аграрного сектору. У цьому контексті регіональні органи влади відіграють опосередковану, але важливу роль, впливаючи на рішення фінансових установ щодо інвестування в сільське господарство.

Станом на 4 грудня 2023 року, 12 919 агропідприємств залучили кредитні ресурси на загальну суму 69,624 млрд грн. Найбільший обсяг кредитів був отриманий аграріями з таких регіонів: Київської області (11,6 млрд грн), Дніпропетровської (6,4 млрд грн), Вінницької (6,1 млрд грн), Черкаської (5,4 млрд грн), Кіровоградської (4,9 млрд грн), Одеської (4,5 млрд грн) та Тернопільської (3,7 млрд грн).

Програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» скористались 10 015 сільськогосподарських підприємств, які залучили 39,486 млрд грн. Серед регіонів, що лідирують за обсягами залучених кредитів за цією програмою, можна відзначити Кіровоградську область (4,163 млрд грн), Вінницьку (3,948 млрд грн), Одеську (3,840 млрд грн), Київську (3,733 млрд грн) та Дніпропетровську (2,961 млрд грн), як наведено у таблиці 1.

Дані свідчать, що станом на 4 грудня 2023 року, за кількістю сільськогосподарських товаровиробників, які скористалися програмою 5-7-9 %, найбільшу частку в загальному кредитному портфелі займає Кіровоградська область (13,5 %). Наступні місця посідають Вінницька (10,9 %) та Одеська (8,9 %) області. Найменшу частку у структурі регіонального портфеля займають Луганська (0,0099 %), Херсонська (0,08 %), Донецька (0,2 %) та Закарпатська (0,2 %) області [5].

У Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» Міністерству економіки, як головному розпоряднику бюджетних коштів, передбачено видатки загального фонду у розмірі 18 млрд грн за бюджетною програмою КПКВК 1201450 «Забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва», що забезпечує реалізацію Програми 5-7-9 %.

Програма 5-7-9 % постійно оновлюється для адаптації до змінних умов і сучасних викликів, а також для забезпечення більш широкої доступності кредитування для різних категорій підприємств.

У рамках Програми 5-7-9 % аграрні підприємства можуть отримувати кредити до 90 млн грн (з урахуванням групи пов'язаних компаній) під 5–9 % річних, в залежності від типу кредиту та категорії підприємства, на інвестиційні цілі та поповнення обігових коштів. З початку 2024 року (станом на 12 лютого 2024 року) 2113 агрогосподарств отримали 11 млрд грн банківських кредитів на розвиток, з яких 833 господарства отримали фінансування на суму 2,9 млрд грн за Програмою 5-7-9 % [2].

Найбільші обсяги кредитування за різними програмами отримали аграрії в таких областях: Київська – 5,4 млрд грн для 185 підприємств; Дніпропетровська – 640,5 млн грн для 165 підприємств; Тернопільська – 63,5 млн грн для 74 підприємств; Одеська – 416,9 млн грн для 156 підприємств; Харківська –

405 млн грн для 109 підприємств; Чернігівська – 415,9 млн грн для 63 підприємств. За Програмою 5-7-9 % найбільше коштів отримали підприємства таких областей: Харківська – 362,5 млн грн для 50 господарств; Київська – 313,7 млн грн для 78 господарств; Вінницька – 282,2 млн грн для 92 господарств; Одеська – 226,8 млн грн для 66 господарств; Львівська – 226 млн грн для 68 господарств; Дніпропетровська – 242,5 млн грн для 56 господарств [2].

Найактивнішими банками, які надавали кредити аграріям у рамках Програми «5-7-9 %», стали «Креді Агріколь Банк», «Райффайзен Банк», «ПриватБанк», «ПроКредит Банк» та «ПУМБ» [2]. АК «ПриватБанк» активно займається кредитуванням малого та середнього бізнесу, пропонуючи широкий спектр кредитних продуктів. Для фізичних осіб банк розробив спеціальну програму кредитування для сільських жителів, які займаються виробництвом, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції в особистих підсобних господарствах. Цей кредитний продукт доступний для громадян, що проживають у сільській місцевості, ведуть особисте підсобне господарство, а також для тих, хто працює в агропромисловому комплексі, перебуваючи на державній або муніципальній службі.

ПриватБанк також бере участь у програмах кредитування підприємств агропромислового комплексу, що реалізуються на основі урядових постанов та регіональних програм підтримки сільськогосподарських виробників. Для забезпечення своєчасного виконання заходів Державної програми розвитку сільського господарства на 2022–2023 роки та ефективного використання бюджетних коштів для відшкодування витрат на сплату відсотків за кредитами, ПриватБанк щомісячно надає департаменту агропромислового комплексу Черкаської області інформацію про обсяги виданих кредитів сільгоспвиробникам області [9].

Банк пропонує ряд кредитних програм для юридичних осіб, якими можуть скористатися аграрні підприємства:

- довгострокове кредитування (до 7 років) для придбання чи будівництва нерухомості для виробничих потреб;

- кредитування для придбання обладнання, транспортних засобів, нерухомості, а також для будівництва та реконструкції об'єктів для власних потреб малими сільськогосподарськими підприємствами в рамках програми довгострокового кредитування малого бізнесу (до 10 років);

- кредитування для поточних потреб, пов'язаних з забезпеченням діяльності підприємства, терміном до 2 років за ставкою від 10 % річних;

- мікрокредитування для юридичних осіб та індивідуальних підприємців без застави, з метою поповнення оборотних коштів та інших виробничих потреб, терміном до 2 років за ставкою 12,5 % річних.

Незважаючи на позитивну тенденцію зростання обсягів кредитування сільськогосподарських товаровиробників, існують низка суттєвих проблем, які стримують ефективний розвиток банківського кредитування як важливого елемента фінансово-економічного механізму розширеного відтворення аграрного сектору. Проблеми, на які звертають увагу учасники ринку

кредитування на регіональному рівні, в основному повторюють ті, що відзначаються на загальнонаціональному рівні [10].

З метою стимулювання створення нових робочих місць в умовах воєнного стану, в рамках урядової програми фінансової підтримки бізнесу «єРобота», з липня 2022 року була впроваджена програма надання грантів для створення або розвитку переробних підприємств (постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 739). Однією з основних переваг програми є можливість для кожного бажаючого започаткувати або розвивати власний бізнес у таких напрямках, як «Своя справа», «Свій сад», «Своя теплиця», «Новий рівень» [11].

Програма передбачає надання грантів для створення або розвитку переробних підприємств за умови співфінансування з боку грантоотримувача. Гранти сприяють розвитку таких секторів економіки, як виробництво харчових продуктів, виробництво напоїв та інших галузей [12]. На момент 15 лютого 2024 року Міністерством економіки України було виплачено 503 гранти на загальну суму 2 619,6 млн гривень. Зокрема, за напрямом «Виробництво харчових продуктів» надано 209 грантів на суму 1 320,3 млн гривень.

У Державному бюджеті України на 2024 рік за бюджетною програмою КПКВК 1201350 «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу», розпорядником якої є Мінекономіки, передбачено 1,370 млрд гривень.

Згідно з наказом Мінекономіки від 29 грудня 2023 року № 20598 «Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за бюджетною програмою КПКВК 1201350», обсяг бюджетних асигнувань на 2024 рік на напрямки «Надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства» та «Надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства» становить 479 500,0 тис. гривень [2].

Основними перешкодами для розвитку сільськогосподарського інвестиційного кредитування є наступні фактори:

1. Тривалі терміни окупності проектів у сільському господарстві, зумовлені низькою рентабельністю галузі. Середній термін окупності для проектів модернізації або придбання нових основних засобів складає від 10 до 15 років, а в окремих випадках – понад 20 років. Однак, комерційні банки не мають ресурсів, які можуть бути використані на такий тривалий термін, оскільки основні джерела фінансування – вклади населення та аграріїв – зазвичай мають коротші строки (1–3 роки).

2. Високий рівень ризиків, пов'язаних із природними факторами, які складно передбачити. Це особливо стосується рослинництва, де неможливо точно прогнозувати зміни клімату або погодні умови, такі як посухи, заморозки чи град. В тваринництві також є ризики, наприклад, епізоотії та коливання цін на корми. Для банку кредитування в таких умовах є складним, оскільки йому необхідно формувати значні резерви під такі кредити.

3. Відсутність ліквідної застави. Основні засоби сільськогосподарських підприємств, які використовуються як застава, зазвичай мають низьку ліквідність. Будівлі та споруди сільськогосподарського призначення, як правило, знаходяться далеко від великих населених пунктів і мають вузькоспеціалізоване

використання, що ускладнює їх реалізацію. Аналогічно, сільськогосподарська техніка швидко зношується, що знижує її заставну вартість. Також часто відсутні оформлені права на земельні ділянки, що ускладнює їх використання як заставу.

4. Тривалий виробничий цикл сільськогосподарського виробництва, який знижує оборотність коштів і ускладнює обслуговування та погашення кредитів. Витрати на виробництво та реалізацію продукції сільськогосподарських підприємств розподілені в часі, що знижує ефективність використання ресурсів.

5. Недосконалість звітності сільськогосподарських товаровиробників, що ускладнює об'єктивну оцінку їхньої фінансової стабільності та платоспроможності. Це особливо стосується малих та середніх підприємств, які часто не мають змоги утримувати кваліфікованих економістів для ведення належної бухгалтерії та взаємодії з банками. Багато з них використовують спрощену форму звітності, що утруднює оцінку фінансового стану підприємства.

6. Відсутність розвиненої системи сільськогосподарського страхування, яка б знижувала ризики для позичальників та комерційних банків. Існуючі умови страхування посівів, запропоновані окремими страховими компаніями, часто несприятливі для аграрних підприємств через високі тарифи. Крім того, сільгосппідприємства зазвичай потребують коштів для посівної кампанії навесні або жнив влітку, що робить їх неспроможними оплачувати додаткові витрати на страхування.

Виявлені проблеми не обмежуються лише Черкаською областю і, за результатами досліджень, є характерними для інших регіонів України [12–15]. Універсального підходу до їх вирішення не існує. У зв'язку з цим банки часто занижують вартість основних засобів сільськогосподарських товаровиробників, зокрема нерухомості. Однак це твердження є спірним, оскільки виробничі будівлі сільськогосподарського призначення зазвичай мають низьку ліквідність і ринкову вартість через їх віддалене розташування та вузькоспеціалізоване призначення. Ймовірно, що оцінка таких об'єктів при прийнятті в заставу є об'єктивною і відповідає реальній ринковій ситуації.

Висновки. Аграрний сектор України залишається стратегічно важливим напрямом економіки, який забезпечує стабільність сільських територій, зростання ВВП та експортного потенціалу. Його розвиток значною мірою залежить від ефективного поєднання державних і недержавних джерел фінансування, таких як кредити, лізинг, гранти та інвестиції. В умовах воєнного часу аграрний сектор стикається з безпрецедентними викликами, включаючи руйнування інфраструктури, логістичні труднощі, дефіцит ресурсів та зниження обсягів кредитування через високі ризики і високі відсоткові ставки.

В умовах обмежених бюджетних ресурсів виникає потреба у вдосконаленні фінансових механізмів, включаючи оптимізацію державних програм підтримки, стимулювання розвитку недержавного фінансування та впровадження інноваційних інструментів, таких як лізинг і аграрні розписки. Важливо також розвивати систему страхування ризиків і модернізувати підходи

до фінансової звітності аграрних підприємств, особливо малих і середніх, для покращення їхньої платоспроможності та доступу до кредитних ресурсів.

Незважаючи на складнощі, такі державні програми, як «Доступні кредити 5-7-9 %», демонструють ефективність, але потребують подальшого вдосконалення. Крім того, розвиток альтернативних фінансових інструментів, як-от гранти та лізинг, здатен значно посилити фінансову стійкість галузі, одночасно зменшуючи залежність від традиційних джерел фінансування. Умови воєнного часу актуалізують необхідність створення нових механізмів фінансової підтримки аграрного бізнесу, що дозволить зберегти його ключову роль у національній економіці.

Важливо також проводити активну інформаційно-консультаційну роботу серед керівників та фахівців аграрних підприємств, щоб полегшити їх взаємодію з комерційними банками. Отже, для ефективного розвитку фінансового забезпечення аграрної галузі необхідний системний підхід, що поєднує державне та недержавне фінансування. Успіх у цьому напрямі сприятиме підвищенню ефективності інвестицій у сільське господарство та інтенсифікації процесів розширеного відтворення в аграрному секторі.

Література:

1. Саблук П. Т. Аграрний сектор в умовах членства України у світовій організації торгівлі: здобутки і перспективи. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 3–8.

2. Рекомендації комітетських слухань на тему: «Державна підтримка аграрного сектору 2024. Державні та недержавні фонди і механізми». Режим доступу: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/75427.html> (дата звернення 11.11.2024 р.).

3. Мироненко В. П. Напрями кредитування сільськогосподарських товаровиробників комерційними банками. *Вісник ЖДТУ*. 2010. №2 (52). С. 240–245.

4. Макухіна Я. О. Кредитування агропромислового комплексу України. Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=66809>. (дата звернення 12.11.2024 р.).

5. Андрос С. В. Банківське кредитування як дієвий спосіб вирішення проблеми економічного розвитку аграрних підприємств. *Economic journal Odessa polytechnic university*. 2024. №1(27). Режим доступу: <https://economics.net.ua/ejoru/2024/No1/5.pdf>.

6. Каламан О. Б., Джевані Ю. М. Нетрадиційні джерела фінансування підприємств сільського господарства. *Економіка харчової промисловості*. 2009. № 4. С. 25–29.

7. Беліков О. Лізинг і його правове регулювання у вітчизняному законодавстві. *Юридичний журнал*. 2012. № 5. С. 103–108.

8. Сільськогосподарський кредит: умови та спосіб оформлення. Режим доступу: https://privatbank.ua/handbook/prohrama_kredytuvannya_silskoho_hospodarstva_na_rozvytok (дата звернення 23.11.2024р.).

9. Огляд банківського сектору. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kredituvannya-biznesu-ta-naselelnya-nadali-zrostay>

e-a-yakist-kreditnogo-portfelya-polipshuyetsya-ponad-rik--oglyad-bankivskogo-sektoru (дата звернення 23.11.2024 р.)

10. Грант чи кредит: який фінансовий інструмент найчастіше використовують аграрії, і наскільки успішно. Режим доступу: <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/grant-chi-kredit-yakiy-finansoviy-instrument-naychastishe-vikoristovuyut-agrariji-i-naskilki-uspishno> (дата звернення 11.11.2024 р.).

11. Дайджест грантових програм станом на 19.07.2024. Режим доступу: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/hranty-daidzhest-3kv-web.pdf> дата звернення 11.11.2024 р.).

12. Агроінвестиції: глобальне бачення, локальні проблеми. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agroinvesticiyi-globalne-bachennya-lokalni-problemi.html>. (дата звернення 11.11.2024 р.).

13. Кожемякіна М. Ю. Формування інвестицій в аграрній сфері економіки України. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_1012/KOZHEMYA.pdf. (дата звернення 11.11.2024 р.).

14. Лупенко Ю. О., Андрос С.В. Банківське кредитування аграрного сектора економіки. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 196–207.

15. Чигрин О., Івахненко О. Банківське кредитування аграрного сектора економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 64. № 3. С. 14–24.

16. Наглядова статистика. Національний банк України. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#3>. (дата звернення 13.11.2024 р.).

17. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/24997>. (дата звернення 13.11.2024 р.).

18. Офіційний сайт Національного банку України. Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>. (дата звернення 13.11.2024 р.).

References:

1. Sabliuk, P. T. (2011). The Agricultural Sector in the Context of Ukraine's Membership in the World Trade Organization: Achievements and Prospects. *Economy of AIC*, no. 3, pp. 3–8. [in Ukrainian].

2. Recommendations of the Committee Hearings on the Topic: "State Support for the Agricultural Sector in 2024. State and Non-State Funds and Mechanisms." URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/75427.html> (Date of access: November 11, 2024). [in Ukrainian].

3. Myronenko, V. P. (2010). Directions of Lending to Agricultural Producers by Commercial Banks. *Bulletin of ZhDTU*, no. 2 (52), pp. 240–245. [in Ukrainian].

4. Makukhina, Y. O. Credit Financing of the Agrarian Complex of Ukraine.] URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=66809>. (accessed on 12.11.2024). [in Ukrainian].

5. Andros, S. V. (2024). Bank Lending as an Effective Way to Solve the Problem of Economic Development of Agricultural Enterprises. *Economic Journal Odessa Polytechnic University*, no. 1(27). URL: <https://economics.net.ua/ejopu/2024/No1/5.pdf>. [in Ukrainian].

6. Kalaman, O. B., Dzhivani, Yu. M. (2009). Non-traditional Sources of Financing Agricultural Enterprises. *Economics of food industry*, no. 4, pp. 25–29. [in Ukrainian].

7. Belykov, O. (2012). Leasing and Its Legal Regulation in Domestic Legislation. *Legal Journal*, no. 5, pp. 103–108. [in Ukrainian].
8. Agricultural Credit: Conditions and Application Process. URL: https://privatbank.ua/handbook/prohrama_kredytuvannya_silskoho_hospodarstva_na_rozvytok (accessed on 23.11.2024). [in Ukrainian].
9. Bank Sector Overview. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kredituvannya-biznesu-ta-naselennya-nadali-zrostaye-a-yakist-kreditnogo-portfelya-polipshuyetsya-ponad-rik--oglyad-bankivskogo-sektoru>. (accessed on 23.11.2024). [in Ukrainian].
10. Grant or Credit: Which Financial Instrument is Most Often Used by Agrarians and How Successful Is It? URL: <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/grant-chi-kredit-yakiy-finansoviy-instrument-naychastishe-vikoristovuyut-agrariji-i-naskilki-uspishno>. (accessed on 11.11.2024). [in Ukrainian].
11. Digest of Grant Programs as of 19.07.2024. URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/hranty-daidzhest-3kv-web.pdf>. (accessed on 11.11.2024). [in Ukrainian].
12. Agroinvestments: Global Vision, Local Problems. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agroinvesticiyi-globalne-bachennya-lokalni-problemi.html>. (accessed on 11.11.2024). [in Ukrainian].
13. Kozhemyakina, M. Yu. Formation of Investments in the Agricultural Sector of Ukraine's Economy. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_1012/KOZHEMYA.pdf. (accessed on 11.11.2024). [in Ukrainian].
14. Lupenko, Yu. O., Andros, S. V. (2019). Bank lending to the agricultural economy sector. *Ekonomichnyi visnyk NTUU “KPI”*, no. 16, pp. 196–207. [in Ukrainian].
15. Chygryn, O., Ivakhnenko, O. (2020). Bank lending to the agrarian sector of Ukraine economy. *Galician economic journal*, vol. 64, no. 3, pp. 14–24. [in Ukrainian].
16. Supervisory statistics. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#3>. [in Ukrainian].
17. Official Website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. URL: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/24997>. (accessed on 13.11.2024). [in Ukrainian].
18. Official Website of the National Bank of Ukraine. URL: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>. (accessed on 13.11.2024). [in Ukrainian].

Annotation

Bechko P. K., Bondarenko N. V., Mihur I. O., Lymanyuk V. V., Demchuk V. M. Sources of financing for the agricultural sector in the context of military conflict

The agricultural sector is one of the key components of Ukraine's economy, especially in the context of the ongoing military conflict, where its stability and development are of particular importance for ensuring food security and economic stability in the country. The sources of financing for the agricultural sector in wartime undergo significant changes due to a sharp decline in investment volumes, increased financial risks, and limited access to traditional credit resources. Given these factors, it is crucial to provide agricultural enterprises with sufficient financial resources to support production processes, restore infrastructure, and adapt to new economic

realities. An important aspect of securing financing is the effective use of various sources: public and private, as well as expanding opportunities to attract external investment. Government financial programs, such as subsidies, grants, and specialized loans, can partially compensate for the losses incurred by businesses due to military actions. However, to achieve sustainable development of the agricultural sector during a crisis, it is important to find alternative financing methods, such as leasing, agricultural promissory notes, and investment projects, which reduce reliance on the state budget and allow for risk diversification.

Modern methods of financing agricultural business should include innovative mechanisms, such as digital platforms for attracting investments, agricultural bonds, as well as the development of agricultural insurance and risk mitigation programs. During this period, it is extremely important to improve the legal and regulatory framework, particularly in terms of ensuring transparency in credit agreements and protecting borrowers' rights. Despite the existing challenges, the agricultural sector remains a vital part of the economic strategy, and the effective management of financing is critical not only for recovery but also for the further development of the industry. The strategic use of existing financing sources will allow agricultural enterprises to increase their resilience to crises, ensure the sustainability of production processes, and boost the country's export potential, which is a key factor in the recovery of Ukraine's economy after the end of the war.

Key words: *agricultural sector, sources of financing, state support, lending, investments, leasing, agricultural receipts, financial mechanisms.*